

УДК 334.722.1 (477.8)

Шутяк Ю.В.,

Салій В.В.

Хмельницький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглядаються критерії віднесення підприємств до категорії малих та особливості їх функціонування. Особливу увагу зосереджено на визначенні ролі малого підприємництва в економіці України на основі аналізу статистичних даних стану розвитку малих підприємств Хмельниччини, визначено чинники, які впливають на цей розвиток.

Ключові слова: мале підприємство, мале підприємництво, регіон, Хмельницька область.

Y. Shutyak, V. Saliy

PECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT OF SMALL ENTERPRISES OF KHMELNYTSKA OBLAST

The article considers the criteria of small enterprises and specifics of their activity. A special attention is paid to the specification of a role of small entrepreneurship in Ukrainian economy on the base of the statistical analysis of the development of small enterprises in Khmelnytska oblast, defined main factors that influence such development.

Key words: small enterprises, small entrepreneurship, region, Khmelnytska oblast.

Шутяк Ю.В., Салій В.В.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ХМЕЛЬНИЦКОЙ ОБЛАСТИ

В статье рассматриваются критерии отнесения предприятий к категории малых и особенности их функционирования. Особое внимание уделяется определению роли малых предприятий в экономике Украины на основе анализа статистических данных, характеризующих уровень развития малых предприятий Хмельницкой области, определены факторы, которые влияют на это развитие.

Ключевые слова: малое предприятие, малое предпринимательство, регион, Хмельницкая область.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. «Двома китами, на яких стоїть економіка є, з одного боку, великі структури, що надають їй стабільності та керованості, відкривають шлях до широкомасштабної інновації, з другого боку – мале підприємництво, що формує конкурентне середовище та забезпечує гнучкість, індивідуалізацію виробництва»[1].

Мале підприємництво – важливий та об'єктивно необхідний елемент будь-якої розвинутої господарської системи, без якої неможливе повноцінне функціонування та розвиток економіки та суспільства. Однак, як важлива складова господарства України та зокрема Хмельниччини, мале підприємство ще не стало таким чинником його перебудови, який би став основною рушійною силою виробничої та інноваційної діяльності. Це і пояснює важливість і необхідність постійного аналізу розвитку малих підприємств, який дозволяє виявити основні проблеми, вирішення яких сприятиме економічному зростанню в регіоні, підвищенню зайнятості, рівню доходів населення та наповненню місцевих бюджетів.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженням малих підприємств в Україні присвячені праці ряду вчених, серед яких К. Бондарчук, О. Матусова, Л. Васільєва, Н. Редіна, В. Збарський, П. Буряк, О. Костюк, В. Виговська, Н. Ткачова, В. Сухограб, О. Зімалова, Г. Рижаків, Н. Тітова, О. Квасниця [1-7].

Дослідження малих підприємств на рівні Хмельницької області здійснювалися такими науковцями, як Т. Рзаєва, С. Михальчик, Ю. Ольвінська, Л. Джулій, О. Денєга та іншими [8]. Разом з цим залишається багато недосліджених аспектів, виявити які дозволить аналіз функціонування малих підприємств на рівні окремого регіону країни.

Цілі статті. Дослідити основні тенденції розвитку малих підприємств в Хмельницькій області, виявити основні чинники впливу, сформулювати напрямки подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розвиток малого підприємництва один із найважливіших шляхів розвитку економіки України. Всебічне проникнення малого підприємства в економічну систему є необхідною передумовою переходу економіки на ринкові рейки, ефективної реструктуризації виробництва, розв'язання проблем зайнятості та підвищення рівня життя населення.

Під час розгляду понять «мале підприємництво», «малий бізнес», «мале підприємство», як свідчить практика, дуже часто відбувається їх ототожнення. Так, професор В. Карсекін та деякі інші науковці зазначають, що «дійсно, практично повсюдно проходить ототожнення підприємництва з малим бізнесом, широке використання у вітчизняній науці та на практиці терміна «мале підприємство» [6].

На сьогодні широковживаним є поняття «мале підприємництво», яке представляє собою самостійну, систематичну, ініціативну господарську діяльність малих підприємств та громадян підприємців (фізичних осіб), яка проводиться на власний ризик з метою отримання прибутку [9]. Практично, це будь-яка діяльність (виробнича, комерційна, фінансова, страхова тощо) зазначених суб'єктів господарювання, що спрямована на реалізацію власного економічного інтересу. Мале підприємництво є універсальним інструментом участі мільйонів громадян як в економічному житті власних країн, так і в системі міжнародного поділу праці. Це своєрідний засіб існування і стимул до самовдосконалення

Мале підприємство – це організація, якою керує незалежний власник, яка не посідає у своїй галузі домінуючого становища і відповідає певним критеріям за кількістю зайнятих і щорічним критеріям продажів [6].

Малий бізнес – діяльність будь-яких малих підприємств та фізичних осіб з метою отримання прибутку, тобто діяльність даних суб'єктів господарювання, спрямована на реалізацію власного економічного інтересу [6].

На сучасному етапі розвитку суб'єктами малого та середнього бізнесу є фізичні особи, зареєстровані у встановленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності відповідно до Закону України «Про державну підтримку малого підприємництва» [10] та юридичні особи – малі і середні підприємства визначені відповідно до Господарського кодексу України [11].

За даними Світового банку загальне число критеріїв, за якими визначають підприємства малого бізнесу більше 50, однак, практично у всіх країнах визначальним критерієм виступає чисельність працюючих. В деяких країнах також додається обмежувальний кількісний критерій річного обсягу виручки, прибутку, валюти балансу тощо, а також враховується критерій віднесення підприємства до відповідної сфери діяльності (виробництво, торгівля, сфера послуг, будівництво та ін.). Відповідно до Господарського кодексу України в редакції 2003 року до малого підприємства відносили фізичну, або юридичну особу, зареєстровану у встановленому законом порядку, будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та обсяг річного валового доходу не перевищує 500 тис. євро за середньорічним курсом НБУ. Починаючи з 2009 року згідно статті 63 Господарського кодексу України малими вважаються

підприємства, середньооблікова чисельність працюючих яких не перевищує на рік 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації – 70 млн. грн [11].

Слід звернути увагу на те, що на початку 90-х років в Україні було зареєстровано лише 102 тис. малих підприємств, причому з них функціонувала лише половина. Вже у 2006 році в Україні реально працювало 307 тис. малих підприємств [13], а на сьогоднішній день в Україні діє 324 тис. малих підприємств, з яких близько 7 тис. знаходиться на території Хмельницької області [13].

Основні показники розвитку малих підприємств Хмельницької області представлені в таблиці 1 [13].

Кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення станом на 2009 рік на території досліджуваної області становить 48 підприємств, що значно нижче значення показника по Україні в цілому, який дорівнює 75 од. У 2008 році даний показник в області становив – 45, а у 2007 – 51. Спад у 11,8%, який характерний для 2008 року спричинений в першу чергу фінансово-економічною кризою.

Що ж до кількості найманих працівників на малих підприємствах Хмельницької області, то для даного показника характерна тенденція спаду, який у 2008 році становить 3,6%, а у 2009 році – 4%. Це може вказувати як на реальне зменшення кількості зайнятих, так і на зростання тіньової зайнятості. Існує також тенденція збільшення збиткових підприємств, так питома вага підприємств, які отримали збиток у 2007 році становить 31,2%, у 2008 – 35,8%, а у 2009 році даний показник становить 38,2%.

Таблиця 1

Основні показники розвитку малих підприємств Хмельницької області

Показники	Рік			Темп зростання, %	
	2007	2008	2009	2008/2007	2009/2008
Кількість малих підприємств на 10 тис. наявного населення, од.	51	45	48	88,2	106,7
Кількість найманих працівників на малих підприємствах, тис. осіб	47,2	45,5	43,7	96,4	96,0
Обсяг реалізації продукції, млн. грн	5251,3	6112,2	5421,6	116,4	88,7
Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування, млн. грн	254,5	345,5	244,3	135,8	70,7
Збиток від звичайної діяльності до оподаткування, млн. грн	199,2	377,6	470,9	189,6	124,7
Питома вага підприємств, що отримують збиток, у % до загальної кількості	31,2	35,8	38,2	-	-

Найбільша концентрація малих підприємств у 2009 році спостерігається в м. Хмельницькому і становить 103 підприємства на 10 тис. осіб (рисунок 1 [13]), у м. Кам'янець-Подільському – 75 підприємств та у Нетішині – 50 підприємств, в той час коли у Славуті та Шепетівці даний показник дорівнює 35 підприємств, а у Старокостянтинові – 39 підприємств.

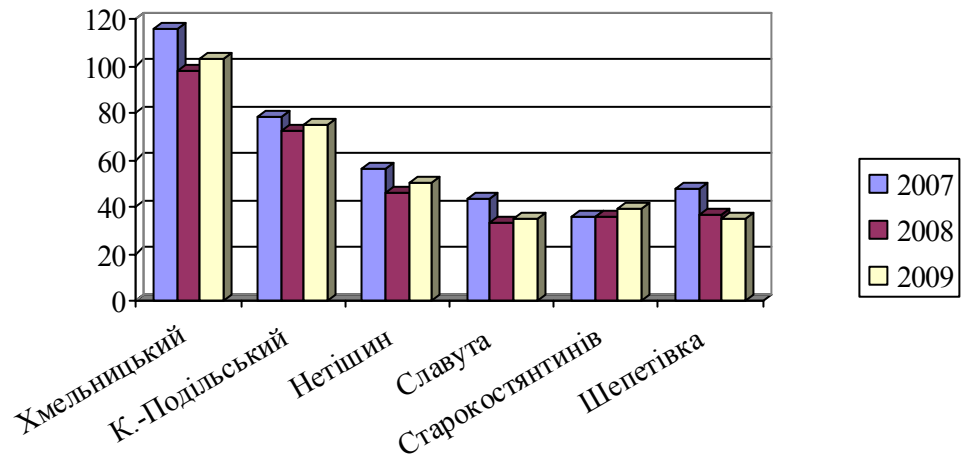

Рис.1. Кількість малих підприємств в розрахунку на 10 тис. наявного населення у містах Хмельницької області, одиниць [побудовано автором на основі даних Головного управління статистики Хмельницької області]

Протягом останніх десяти років відбулися помітні зміни у співвідношенні зайнятих на малих підприємствах області до зайнятих на середніх і великих підприємствах, що представлено в розрізі основних видів економічної діяльності рисунку 2 [13].

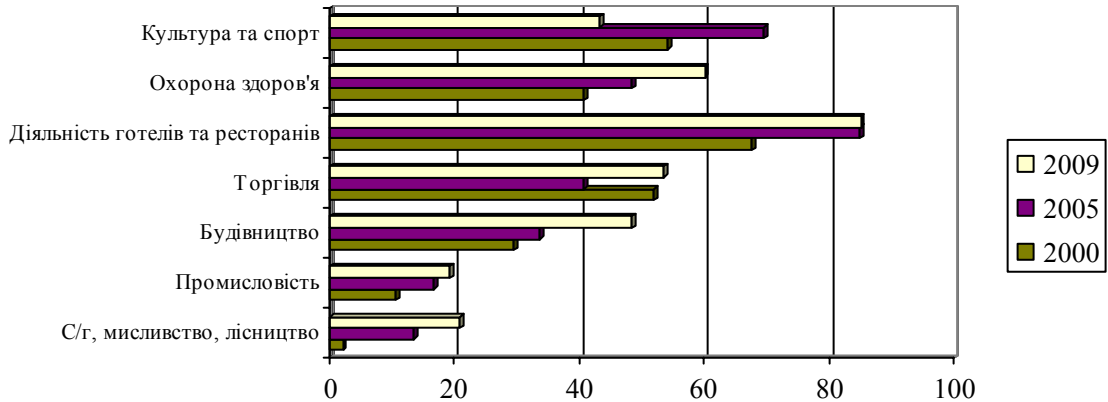

Рис.2. Частка найманих працівників малих підприємств Хмельницької області у загальній кількості найманих працівників за видами економічної діяльності протягом 2000-2009 років [побудовано автором на основі даних Головного управління статистики Хмельницької області]

Найбільша кількість найманих працівників зосереджена на малих підприємствах у готельному та ресторанному бізнесі і станом на 2009 рік їх частка становить 85,1%. Значно менша частина найманих працівників на малих підприємствах зосереджена у сільському господарстві та промисловості: 20,7%, 19,1% відповідно. Потрібно звернути увагу на те, що частка найманих працівників на малих підприємствах у сфері культури та спорту зменшилася у 2009 році порівняно з 2005 роком і на сьогоднішній день становить 43,2%, тоді як у 2005 році даний показник становив 69,6%. Водночас у 2009 році

збільшилася частка найманих працівників на малих підприємствах у сфері будівництва і складає 48,4%, що майже в 1,5 рази більше від значення 2005 року.

Аналізуючи обсяг реалізованої продукції малих підприємств за видами економічної діяльності слід звернути увагу на те, що в загальному даний показник у 2008 році зріс на 860,9 млн. грн, однак вже у 2009 році він зменшився на 690,6 млн. грн (див. таблицю 2).

Таблиця 2

Аналіз обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств
Хмельницької області за видами економічної діяльності*

Показник	Рік, млн. грн			Відхилення (+,-)		Структура, %		
	2007	2008	2009	2008- 2007	2009- 2008	2007	2008	2009
Всього, млн. грн.	5251,30	6112,20	5421,60	860,90	-690,60	100,00	100,00	100,00
С/г, лісництво, мисливство	329,00	464,60	564,20	135,60	99,60	6,27	7,60	10,41
Промисловість	692,70	806,30	750,30	113,60	-56,00	13,19	13,19	13,84
Будівництво	484,70	583,50	404,20	98,80	-179,30	9,23	9,55	7,46
Торгівля, ремонт авто, предметів особистого вжитку	3195,70	3595,00	2982,20	399,30	-612,80	60,86	58,82	55,01
Діяльність ресторанів, готелів	40,00	46,80	49,20	6,80	2,40	0,76	0,77	0,91
Діяльність транспортів та зв'язку	167,60	190,80	212,10	23,20	21,30	3,19	3,12	3,91
Операції з нерухомим майном, оренда	273,50	334,20	370,00	60,70	35,80	5,21	5,47	6,82
Освіта	5,60	6,60	6,60	1,00	0,00	0,11	0,11	0,12
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	12,00	15,20	18,70	3,20	3,50	0,23	0,25	0,34
Діяльність у сфері культури та спорту	33,60	35,20	37,30	1,60	2,10	0,64	0,58	0,69

*розроблено автором на основі даних Головного управління статистики Хмельницької області

Розглядаючи даний показник за окремими видами діяльності слід сказати про те, що у 2008 році всі сфери діяльності характеризуються зростанням обсягу реалізованої продукції. Так обсяг реалізованої продукції малих підприємств сільського господарства та лісництва зріс на 135,6 млн. грн, промисловості – на 113,6 млн. грн, торгівлі – на 399,3 млн. грн і т. д. Проте вже у 2009 році ситуація змінилася адже такі сфери, як промисловість, будівництво, торгівля мають від'ємні показники приросту обсягу реалізованої продукції малими підприємствами і становлять -56 млн. грн, -179,3 млн. грн, та -612,8 млн. грн відповідно.

У структурі обсягу реалізованої продукції малими підприємствами суттєвих змін не відбулося. Найбільшу питому вагу протягом 2007-2009 років займає торгівля, ремонт авто та предметів особистого вжитку: 60,86%, 58,82% і 55,01% відповідно. Менші частки припадають на промисловість, будівництво, сільське господарство та операції з нерухомим майном. Такі галузі, як діяльність в сфері культури, охорони здоров'я, надання

соціальної допомоги, діяльність в сфері освіти, діяльність ресторанів та готелів становлять близько 5% у структурі обсягу реалізованої продукції малими підприємствами.

Найбільший обсяг реалізованої продукції малих підприємств спостерігається в м. Хмельницькому і становить у 2009 році 5421,6 млн. грн, що на 14,44% менше від попереднього року. Другим по рейтингу серед міст області, які виробляють найбільший обсяг продукції, є Кам'янець-Подільський, де у 2008 році цей показник зріс на 114,5 млн. грн, а вже у 2009 році зменшився на 89,2 млн. грн. Для інших міст Хмельницької області характерний невеликий обсяг реалізованої продукції малими підприємствами, оскільки і концентрація малих підприємств там низька.

Питома вага підприємств, які отримали прибуток у 2008 році, становить 64,2% (таблиця 3), в той час, коли 35,8% припадає на збиткові підприємства.

Таблиця 3

Малі підприємства Хмельницької області, які отримали прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування протягом 2008-2009 років (%)

Вид діяльності	2008		2009	
	Прибуткові, % від загальної кількості	Збиткові, % від загальної кількості	Прибуткові, % від загальної кількості	Збиткові, % від загальної кількості
Всього	64,2	35,8	61,8	38,2
С/г, мисливство, лісництво	65,2	34,8	63,7	36,3
Промисловість	58,3	41,7	59,1	40,9
Будівництво	64,1	35,9	56,0	44,0
Торгівля	68,9	31,1	67,1	32,9
Готельний та ресторанний бізнес	70,5	29,5	66,5	33,5
Транспорт та зв'язок	52,0	48,0	53,4	46,6
Операції з нерухомим майном, оренда	63,0	37,0	59,1	40,9
Освіта	70,4	29,6	70,0	30,0
Охорона здоров'я	58,8	41,2	58,3	41,7
Культура та спорт	62,3	37,7	63,1	36,9

*розроблено автором на основі даних Головного управління статистики в Хмельницькій області

Деяка інша ситуація склалася у 2009 році: 61,8% становлять підприємства, що отримали прибутки та 38,2% становлять підприємства, що отримали збитки. У сфері сільського господарства більшість підприємств є прибутковими, як у 2008, так і у 2009 роках, їх питома вага становить 65,2% та 63,7% відповідно. Схожа ситуація склалася у промисловості, будівництві, торгівлі, готельному та ресторанному бізнесі тощо.

Не дивлячись на переважання прибуткових підприємств, сукупний фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування у 2008-2009 роках має від'ємне сальдо і становить -32086,2 млн. грн та -226563,4 млн. грн відповідно. Такі результати мають служити закликом до дій, особливо враховуючи те, що діяльність усіх підприємств області (малих, середніх і великих) у 2009 році була прибутковою.

В першу чергу необхідно звернути увагу на збиткові галузі. Як у 2008, так і у 2009 році від'ємне фінансове сальдо мають малі підприємства таких видів економічної діяльності, як промисловість (2008 р. – -22214,7 млн. грн, 2009 р. – -33311,7 млн. грн), будівництво (2008 р. – -8381,3 млн. грн, 2009 р. – -24249,1 млн. грн), торгівля (2008 р. – -17277,8 млн. грн, 2009 р. – -66651 млн. грн), діяльність готелів та ресторанів (2008 р. – -1070,7 млн. грн., 2009 р. – -1667,3 млн. грн), охорона здоров'я (2008 р. – -526,6 млн. грн, 2009 р. – -871,9 млн. грн), культура та спорт (2008 р. – -3011 млн. грн, 2009 р. – -2907,2 млн. грн). А позитивне фінансове сальдо спостерігається лише у сфері освіти і становить 453,9 млн. грн у 2008 році та 640,9 млн. грн у 2009 році. Такі сфери діяльності, як сільське

господарство, транспорт та зв'язок, операції з нерухомим майном у 2008 році мали позитивне сальдо (2242,9 млн. грн, 604,9 млн. грн, 16526,1 млн. грн відповідно), проте вже у 2009 році ситуація змінилася – сальдо фінансового результату становило -67122,4 млн. грн, -3407,3 млн. грн, -30967,1 млн. грн відповідно [13].

Висновки. Результати аналізу основних показників розвитку малих підприємств Хмельницької області з одного боку вказують на зростання їх ролі в економіці регіону і країни в цілому, з іншого – на те, що їх кількість ще не досягла навіть середнього значення по країні, що свідчить також і про те, що малі підприємства ще не мають такого визначального впливу, який спостерігається в розвинутих країнах світу. Залишається проблема тіньової зайнятості, збитковості, підвищення значення малих підприємств в окремих галузях економіки, зокрема промисловості, будівництві, торгівлі, діяльності готелів та ресторанів тощо, де за фінансовими результатами діяльності продовжують переважати середні та великі підприємства.

Список використаних джерел:

1. Костюк О. М. Розвиток малого бізнесу в Україні / О. М. Костюк // Інвестиції: практика та досвід : ТОВ «Соло-Фінанси», 2010. – № 12 – С. 44–48.
2. Матусова О. М. Розвиток малого підприємства в умовах кризи / О. М. Матусова // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. Екон. науки. – 2010. – № 3, Т. 2. – С. 224–227.
3. Редіна Н. Становлення малого підприємства і бізнесу в Україні: особливості, досягнення, перспективи. / Н. Редіна, І. Падерін, В. Олійник // Вісник економічної науки України. – 2009. – № 2. – С. 117–122.
4. Збарський В. Тенденції розвитку малого підприємства / В. Збарський, М. Камінський // Економіка АПК. – 2009. – № 8. – С. 50–53.
5. Виговська В. В. Малий бізнес України: сучасний стан і тенденції розвитку. / В. В. Виговська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 1. – С. 59–64.
6. Ткачова Н. К. Сучасний стан, проблеми та шляхи вдосконалення малого бізнесу в Україні / Н. К. Ткачова, Т. Г. Гайворонська // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. Екон. науки. – 2008. – № 4, Т. 3. – С. 171–172.
7. Тітова Н. А. Проблеми малого та середнього бізнесу в умовах економічної кризи в Україні / Н. А. Тітова, А. С. Тітов // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. Екон. науки. – 2010. – № 4, Т. 3. – С. 38–41.
8. Рзаєва Т. Г. Мале підприємство Хмельницького регіону: стан і проблеми його розвитку / Т. Г. Рзаєва // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. Екон. науки. – 2009. – № 1. – С. 50–53
9. Ващенко К. О. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: національна доповідь / К. О. Ващенко, З. С. Варналій, В. С. Воротін, В. М. Гесць, Е. М. Лібанова. – К. : Держкомпідприємства, 2008. – 226 с.
10. Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 51-52, ст.447) { Із змінами, внесеними згідно із Законом N 523-VI (523-17) від 18.09.2008, ВВР, 2009, N 6, ст.21}.
11. Господарський кодекс України №436-15 від 02.09.2011. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>
12. Державний комітет статистики України : [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Статистичний щорічник Хмельницької області за 2009 рік / за ред. В.В. Сокальського. – Хмельницький : Головне управління статистики Хмельницької області, 2010. – 448 с.